

שיג ושיח
קריאות חדשות בפרשת השבוע
ויקרא ■ במדבר ■ דברים

הרב יונתן זקס

שיג ושיח

קריאות חדשות בפרשת השבוע

ויקרא ■ במדבר ■ דברים

מאנגלית: צור ארליך

Jonathan Sacks
Covenant & Conversation:
A Weekly Reading of the Jewish Bible
Leviticus–Deuteronomy

© כל הזכויות שמורות ליונתן זקס, 2018
כל הזכויות בעברית שמורות לספרי מגיד, הוצאת קורן, 2018

עורכת ראשית: גילה פיין
עורכת משנה: תמי מגר
עריכה: צור ארליך
הגהה: הניה קולומבוס, דנה רייך, אפרת גרוס
עימוד: עדי רובין
עיצוב כריכה: אליהו משגב
תמונת העטיפה: יורם רענן, "שלח לך"

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.maggidbooks.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל
אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי
מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-225-4 ISBN

נדפס בישראל 2018 Printed in Israel

לעילוי נשמת

ר' פינחס יוסף בן ר' אברהם ז"ל
נלב"ע ט"ז כסלו תשנ"ט

ר' שמעון אברהם בן שבתאי ז"ל
נלב"ע י"ט אלול תשס"ד

ר' יהודה דוד בן פינחס יוסף ז"ל
נלב"ע י"ב תמוז תשס"ג

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

”וְרָאָה בָּנִים לְבָנֶיךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל” (תהלים קכח, ו)

לזכר סבינו

חנה ויוסף ישפה, מונטריאול

נסיה וצבי דב קרוניץ, מונטריאול

יוטא (מגדה) ויוסף שטיינלויף, מונטריאול

שרה רחל (ריניי) וישעיה מאיר שפיטצער, וינה

תוכן העניינים

ספר ויקרא

3	בין קריאה לבין קרי	ויקרא
7	מה אנחנו מקריבים?	
11	על טעויות מכפרים	
14	אלימות וקדושה	צו
19	פשר הקרבן	
23	סוד השלשלת	
26	אש קודש ואש זרה	שמיני
30	ההתלהבות וסכנותיה	
33	בְּרִיּוֹת הַבֵּר של הבריאה	
37	מילת היצר	תזריע
42	התורשה, הסביבה וקביעת האימהות	
45	היום השמיני	
49	נצור לשונך מרע	מצורע
53	לשון הטוב	
57	כוחה של בושה	
62	בין ריצת ספרינט למרתון	אחרי מות
66	האומץ להודות בטעות	
70	השעיר לעזאזל: בושה ואשמה	
74	בחיפוש אחר הזהות היהודית	קדושים
79	מלך, נביא וכוחן	
83	בית ספר למונהגות	
88	קידוש השם בימינו	אמור

92	מקראי קודש	
97	חג הארץ, חג מתן תורה	
101	גבולות השוק החופשי	בהר
105	כלכלת חירות	
109	רגשות משפחתיים	
113	דחייתה של הרחייה	בחוקתי
117	"אנחנו העם"	
122	ידיעת הייעוד	

ספר במדבר

129	ההזדמנות הרביעית	במדבר
133	אומה של יחידים	
137	האישי שמעל לפוליטי	
141	הפוליטיקה של הקנאה	נשוא
145	שתי גרסאות של חיים מוסריים	
149	ברכת האהבה	
153	ענווה	בהעלותך
159	מעבר לייאוש	
163	מאיש ההדר לאיש האמונה	
167	החופש דורש סבלנות	שלח
171	ביטחון בהצלחה	
176	איסוף תזכורות	
180	על שימפנזים ושוויון	קורח
185	מנהיגות משרתת	
189	דתן, אבירם וה־BDS	
193	מלחמה במרתפי התודעה	חוקת
197	ריפוי טראומת האברן	
202	ניהול כעסים	
206	בלי נאמנות אין מנהיגות	בלק
209	עם לבדד ישכון?	
213	התהום וקליפת הבננה	
218	אכזבתו של משה	פינחס

222	מנר לנר או מכלי לכלי	
225	אליהו וקול הדממה הרקה.	
230	מילה זו מילה.	מטות
234	אמנות יישוב הסכסוכים של משה	
238	הקול הנבואי	
242	המורכבות של זכויות האדם	מסעי
247	גמול ונקם	
252	משה, ישעיהו, ירמיהו	

ספר דברים

259	חומש הברית	דברים
263	המנהיג כמורה	
267	למה יש כל כך הרבה עורכי דין יהודים?	
271	ברית ה', בריטניה וארצות הברית.	ואתחנן
275	כוח הַלְמָה	
280	הישר והטוב.	
284	מוסר של אהבה	עקב
289	ההקשבה כערך רוחני.	
293	כוחה של הכרת הטוב	
298	הפוליטיקה של החופש	ראה
302	להגדיר את המציאות.	
306	מעשר שני לחברה חזקה.	
311	המלך לומד	שופטים
315	הנביא במבחן.	
319	אחריות סביבתית	
324	לא על האהבה לבדה	כי תצא
329	על שילשים ועל ריבעים.	
334	תקנת השבים	
338	זיכרון הוא זהות	כי תבוא
342	המנון לשמחה	
347	שאל ישראל	
351	לא בשמים	ניצבים

355.....	למה יהדות?	
360.....	העיקר הארבעה-עשר	
364.....	להנהיג את או להנהיג עם	וילך
369.....	הקהל וחידוש הברית	
373.....	לנצח את המוות	
378.....	הרוחניות של השיר	האזינו
382.....	רבותי, ההיסטוריה צודקת	
386.....	נקם	
390.....	וזאת הברכה צעיר לנצח	
394.....	צעירים עד מאה ועשרים	
398.....	מות משה, חיי משה	
403.....	אודות המחבר	

ספר ויקרא

ויקרא

בין קריאה לבין קרי

חז"ל קראו לחומש ויקרא "תורת כוהנים". גם שמו הלועזי, בעקבות היוונית והלטינית, הוא "לויטיקוס", ספרם של לויים. כך יאה לו, לחומש זה. כידוע, הסיפורים מועטים בו, ורבים בו הדינים, והללו בחלקם הגדול נוגעים לכוהנים: לעבודתם במשכן ובמקדש ולטהרתם.

לעומת זאת, השם המקובל "ויקרא" נראה אקראי. התמזל מזלה של מילה זו והיא הראשונה המופיעה בחומש, ולכן כולו נקרא בשמה. לכאורה, אין קשר בינה לבין הנושאים שהחומש עוסק בהם. להלן אבקש לטעון שלא כך הוא. יש קשר מהותי בין המילה "ויקרא" לבין המסר הכללי של הספר.

קצה החוט נמצא במסורה: האות אל"ף במילה "ויקרא", בפסוק זה בספר התורה, היא אל"ף זעירא: היא נכתבת בקטן, כאילו קיומה מעורער. המילה שנכתבת באותיות רגילות היא אפוא "ויקר", שפירושה "הוא נתקל ב-", "הזדמן לו". לעומת "ויקרא", שעניינה זימון, פגישה שנערכת לבקשת אחד הצדדים, "ויקר" מרמזת לפגישה מקרית.

חז"ל, ברגישותם לדקויות התורה, הבחינו בהבדל בין הקריאה למשה שבראש חומש ויקרא, לבין התגלותו של ה' לנביא האלילי בלעם. כך אומר המדרש:

מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם?... רבי חמא בר חנינא אמר: אין הקדוש ברוך הוא נגלה על אומות העולם אלא בחצי דיבור, כמה דתימר "ויקר אֱלֹהִים אֶל בְּלָעָם" (במדבר כג, ד). אבל נביאי ישראל בְּדִבּוּר שָׁלֵם, שנאמר "ויקרא אֶל מֹשֶׁה" (ויקרא א, א).¹

1. ויקרא רבה א, יג.

אצל רש"י הדברים נוקבים יותר:

"וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה: לְכָל דְּבָרוֹת וּלְכָל אֲמִירוֹת וּלְכָל צְוִיִּים קְדָמָה קְרִיאָה, לְשׁוֹן חֶבֶה, לְשׁוֹן שְׂמֵלֵאכִי הַשֵּׁרֶת מִשְׁתַּמְשִׁים בּוֹ, שֵׁנֵאמֵר "וַיִּקְרָא זֶה אֶל זֶה" (ישעיהו ו, ג). אבל לנביאי אומות העולם נגלה עליהן בלשון עראי וטומאה, שנאמר "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶל בְּלָעַם".

"בעל הטורים" בפירושו לתורה מתקדם צעד נוסף, וקושר זאת לאל"ף זעירא:

א' דויקרא זעירא, שמושה לא רצה לכתוב אלא "ויקר", כדרך שנאמר בבלעם, כְּאֵלוֹ לֹא נִרְאָה לוֹ הַשֵּׁם אֲלֵא בַמִּקְרָה. וְאֵמֵר לוֹ הַקַּב"ה לְכָתוּב גַּם בְּאֵל"ף - וְכִתְבָהּ קִטְנָה.

דבר בעל חשיבות רבה נרמז כאן. כדי להמשיך ולרדת לעומקו אני מציע להציץ בקצהו האחר של חומש ויקרא, קרוב לסופו. בפרשת בחוקותיי נמצאת אחת משתי פרשיות התוכחה, הפרשיות המבהילות ביותר בתורה (השנייה נמצאת בפרשת כי תבוא בספר דברים). הן מונות סדרה ארוכה ואיומה של קללות שיבואו על עם ישראל אם יפר את בריתו עם ה'. למשל:

וְהִבֵּאתִי מֵרֶךְ בְּלִבְכֶם בְּאַרְצֵת אֲיִבֵיהֶם, וְרִדְף אֹתָם קוֹל עֲלֵה נֶדֶף וְנָסוּ מִנֶּסֶת חָרֵב וְנִפְלוּ וְאִין רִדְף... וְאַבְדֶתֶם בְּגוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲיִבֵיכֶם. (ויקרא כו, לו-לח)

הקללות מחריפות בהדרגה, וכל אחת מזעזעת מקודמתה - ובכל זאת, פרשת התוכחה נחתמת בזיק של נחמה:

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב, וְאֶף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק, וְאֶף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזָכֹר, וְהָאָרֶץ אֲזָכֹר... וְאֶף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתֶם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלְתֶּם לְהַפִּיר בְּרִיתִי אִתְּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רֵאשִׁינִים, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִית לָהֶם לְאֱלֹהִים, אֲנִי ה'.

(שם, מב-מה)

בין קריאה לבין קרי

מילת המפתח בפרשת התוכחה היא "קרי". היא מופיעה שם, כדרך של מילות מפתח רבות בתורה, שבע פעמים בדיוק. הנה שתיים מהן:

וְאִם בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי. וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קָרִי וַיִּסְרְתִי אֶתְכֶם אֶף אֲנִי שֶׁבַע עַל חַטָּאתֵיכֶם. (שם, כז-כח)

מה פירוש המילה? אני נוטה לבארה כ"איבה", אך המפרשים² מציעים עוד אפשרויות רבות. אונקלוס תרגם "קְשִׁי", לשון קושי. רב סעדיה גאון סבור שעניינה "מרי". הרשב"ם מסביר "מקרה ולא תדיר, כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו". אבן עזרא מזכיר כי "אמרו רבים שפירושו גבורה וניצוח, כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא ינוצח" ורוחה פירוש זה. רש"י מצטט את מנחם בן סרוק המדבר על "הוקרת רגליים". רש"י עצמו, כמו אחרים, סבור ש"קרי" קשור בדרך זו או אחרת ל"מקרה". הרמב"ם אף מדבר על כך בהקשר הלכתי:

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור, שנאמר "עַל הַצָּר הַצָּר הַצָּר אֶתְכֶם - וְהִרְעַתֶּם בְּחִצְצוֹת" (במדבר י, ט). כלומר כל דבר שיצר לכם... זעקו עליהן והריעו. ודבר זה דרך מדרכי התשובה הוא: שבזמן שתבוא צרה ויזעקו לה ויריעו, יידעו הכול שבגלל מעשיהם הרעים הרע להן... וזה הוא שיגרורם להם להסיר הצרה מעליהם.

אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו "דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקרוא נקרי" - הרי זו דרך אכזריות, וגורמת להם להידבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה וצרות אחרות. הוא שכתוב בתורה "וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי - וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קָרִי". כלומר כשאביא עליכם צרה, כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי, אוסיף עליכם חמת אותו קרי.³

בעיני הרמב"ם, הקללות שבפרשת התוכחה אינן עונש גרידא. לא ה' יגרום לעם ישראל לסבול, אלא בני אדם אחרים; ה' רק יסיר מהם את הגנתו. עם ישראל יצטרך להתמודד עם העולם לבדו, מחוץ למקלט כנפי השכינה. זוהי, סבור הרמב"ם, מידה כנגד מידה.

2. ראו דברי המפרשים האלה על ויקרא כו, כא, הפסוק שבו מופיעה המילה לראשונה בפרשה.

3. משנה תורה, הלכות תעניות א, א-ג.

אם ישראל יאמינו בהשגחה עליונה, הם ייהנו מברכתה של ההשגחה הזו. אבל אם הם יסברו שההיסטוריה היא אוסף מקרים, שהיא "שקית אשפה של התרחשויות אקראיות שנקרעה ונתפזרה ברוח", כניסוחו של ג'וזף הלר⁴ - הם אכן יימסרו לחסדי המקרה. והיות שהם אומה קטנה וחלשה, אפשר לשער שהמזל לא יאיר להם פנים.

עתה נוכל להבין את פשר הקשר בין תחילת חומש ויקרא לסופו. התורה מאירה לעינינו אמיתה רוחנית עמוקה. ההבדל בין "מקרא" ל"מקרה", בין "קרא" ל"קרה", בין ההיסטוריה כקריאה מאת הקב"ה לבין ההיסטוריה כשרשרת אקראית וחסרת כיוון של מאורעות, הוא ההבדל הבלתי נשמע שבין אל"ף לה"א, שני הגאים הנשמעים זהים כשהם באים בסוף המילה (לאל"ף יש כאן משמעות רבה: זו האות הראשונה בסדר האלפבית, האות הראשונה בעשרת הדיברות, ה"אנוכי" של אלוהים).

האות אל"ף שבסוף המילה "ויקרא" היא אל"ף נחה וכמעט שאינה נשמעת. היא נכתבת כאל"ף זעירא וכמעט שאינה נראית. אל תצפו - רומזת לנו התורה - שנוכחותו של אלוהים בהיסטוריה תהיה תמיד ברורה ובלתי משתמעת לשתי פנים כפי שהיה ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף. בדרך כלל היא סמויה, וההבחנה בה תלויה ברגישותנו. מי שמתבונן יראה אותה. מי שמקשיב ישמע אותה. אבל קודם כול יש להתבונן ולהקשיב. אם תבחרו שלא לראות ושלא לשמוע, ה"ויקרא" יהפוך ל"ויקר". הקריאה תהיה בלתי נשמעת. ההיסטוריה תהיה מקרית.

תפיסתה של ההיסטוריה כמקרית יכולה להיות תפיסה עקבית. מי שמאמין בה ימצא שפע נתונים שיצדיקו אותה. אם תאמינו שההיסטוריה מקרית - אומר ה' בפרשת התוכחה - היא תהיה מקרית. אבל האמת היא אחרת. ההיסטוריה של העם היהודי מעידה על נוכחותו של אלוהים בקרבו. עמדו על כך ותיארו זאת ברהיטות אפילו הוגים שאינם יהודים, כגון פסקל, רוסו וטולסטוי. שאם לא כן, איך היה יכול עם כה קטן, פגיע וחלש לשרוד ולומר, אפילו היום לאחר השואה, שעם ישראל חי? וממש כשם שההיסטוריה היהודית איננה רק מקרה, כך גם לא מקרה הוא שהמילה הראשונה בספר שבמרכז התורה היא "ויקרא". להיות יהודי פירושו להאמין שמה שקורה לנו כעם הוא קריאתו של אלוהים אלינו, הקריאה להיות ל"ממלכת כוהנים וגוי קדוש".

4. ג'וזף הלר, גולד שווה זהב, עברית: דוד נגב, תל אביב: זמורה ביתן, 1981, עמ' 64.

ויקרא

מה אנחנו מקריבים?

ליהודי בן זמננו, דיני הקרבנות הם מן הנושאים הקשים ביותר להתמודדות ולהבנה בתורה כולה. כמעט אלפיים שנה עברו מאז חורבן המקדש והפסקת הקרבנות. אולם הוגים יהודים, בייחוד מן האגף המיסטי, שאפו להבין את המשמעות הפנימית של הקרבנות ואת ההצהרה המגולמת בהם בדבר היחסים בין אדם לאלוהיו – ועל ידי כך כמו להציל מאש חורבן המקדש את רוחה של ההקרבה, גם אם המעשה כבר אינו אפשרי.

אחד הרעיונות הפשוטים ביותר, וגם העמוקים ביותר, על נושא זה הוא מִשְׁלַל רבי שניאור זלמן מלאדי, האדמו"ר הראשון מחב"ד. הוא הבחין בתופעה תחבירית מוזרה בפסוק השני של פרשת השבוע שלנו: "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמַּרְתָּ אֲלֵהֶם: אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן לַה', מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבְּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קָרְבָנְכֶם" (ויקרא א, ב). ברור מן הפסוק כי "האדם" הוא "מכם", "מבני ישראל", ואילו ה"קרבן" הוא "מן הבהמה", ועל כן אפשר היה לצפות שסדר המילים שהדגשנו יהיה אחר: אָדָם מִכֶּם כִּי יִקְרִיב. מסביר רבי שניאור זלמן: הקרבן הוא אכן מאיתנו, מתוכנו; מהות הקרבן היא שאנו מקריבים את עצמנו. אנו מקריבים לה' את יכולותינו, את מרצנו, את מחשבותינו ואת רגשותינו. הצורה הפיזית של הקרבן – בעל חיים המועלה על המזבח – היא רק ביטוי חיצוני לפעולה פנימית. הקרבן האמתי הוא "מכם". אנחנו נותנים לה' משהו מעצמנו.¹

אך מהו בדיוק הדבר שאנחנו נותנים לה' בהקריבנו קרבן? חכמי הקבלה והחסידות, ובהם רבי שניאור זלמן, דיברו על שתי נשמות שיש לכל אחד מאיתנו: הנפש הבהמית והנפש האלוהית. מצד אחד, אנחנו ישויות חומריות. אנחנו חלק מהטבע. יש לנו צרכים פיזיים: מזון, משקה, מקלט. אנחנו נולדים, אנחנו חיים,

1. רבי שניאור זלמן מלאדי, ליקוטי תורה, ברוקלין, ניו יורק, תשמ"ד, ויקרא.

אנחנו מתים. כדברי קהלת: "כִּי מִקְרָה בְּנֵי הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהֵמָה וּמִקְרָה אֶחָד לָהֶם, כָּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה, וְרוּחַ אֶחָד לְכָל, וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵין. כִּי הַכֹּל הִבָּל" (קהלת ג, יט).

אלא שאין זה הכול, ויש מותר לאדם מן הבהמה. יש לנו עולם פנימי. יש לנו כיסופי אלמוות. אנחנו יכולים לחשוב, לדבר ולתקשר עם זולתנו. אנחנו צורת החיים היחידה הידועה לנו ביקום היכולה לשאול את השאלה "למה?". בכוחנו לנסח רעיונות, ומניעים אותנו ערכים נעלים. לא רק דחפים גופניים מושלים בנו. מזמור ח בתהלים הוא המנון של השתאות מן הפלא הזה:

כִּי אֶרְאֶה שְׁמַיָּה מַעֲשֵׂי אֲצַבְעֹתֶיךָ
 יָרַח וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר פִּוִּנְתָּהּ.
 מֶה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ
 וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ?
 וְתַחֲסְרֵהוּ מֵעַט מֵאֱלֹהִים
 וְכְבוֹד וְהָדָר תַּעֲטֶרְהוּ.
 תִּמְשִׁילֵהוּ בַּמַּעֲשֵׂי יָדֶיךָ
 כֹּל שֵׁתָה תַחַת רַגְלָיו. (תהלים ח, ד-ז)

בגופנו, אנחנו כמעט לא כלום. ברוחנו, אנחנו נוגעים בנצח. יש לנו נפש אלוהית. ומכאן ברורה מהותה של ההקרבה, של הממד הפסיכולוגי שלה. מה שאנחנו מקריבים לה' (איננו רק חיה, אלא) הוא הנפש הבהמית שלנו. עיקרון זה נוגע גם לפרטי הדינים של הקרבנות. רמז לכך נותנים שלושת סוגי הקרבנות מן החי הנזכרים בפסוק שציטטנו: בהמה, בקר וצאן. כל אחד מהם מייצג מאפיין חייתי מסוים של נפש האדם. המילה "בהמה" מייצגת את היצר החייתי עצמו. הבהמה היא מבויתת, ובכל מקרה היא צמחונית. אין לה דחפי הפרא של הטורפים. היא מבטאת מהות מאולפת יותר. הבהמות מבלות את זמנן בחיפוש מזון. חיהן כבולים במאבק הקיום. להקריב את הבהמה שבתוכנו הוא להיענות למשהו גבוה יותר מהישרדות. בספרו חקירות פילוסופיות כתב לודוויג ויטגנשטיין כי משימתה של הפילוסופיה היא להראות לזכוב את הדרך החוצה מהבקבוק. הזכוב הלכוד מטיח את ראשו בזכוכית בנסותו למצוא דרך החוצה. רק לכיוון אחד אינו מביט: למעלה. הנשמה האלוהית שבתוכנו היא הכוח הנושא את ראשו אל על, אל מעבר לעולם הגשמי, אל מעבר להישרדות גרידא, בחיפוש אחר משמעות, מטרה, יעד.

מה אנחנו מקריבים?

המילה "בקר" נגזרה מאותו שורש שנגזרה ממנו המילה "בוקר", שעות האור הראשונות ביממה. עניינו היסודי של השורש בק"ר הוא פריצה החוצה: קרני האור הראשונות של הבוקר פורצות אל מעבר לחשכת הלילה. הבקר הנס פורץ משוכות. אם אין מקיפים את הבקר בגדרות, הוא איננו מכבד שום גבול. להקריב בקר הוא ללמוד להכיר בגבולות ולכבדם: הגבולות שבין קודש לחול, בין טהור לטמא, בין מותר לאסור. לפעמים גבולות התודעה חזקים מחומות.

ולבסוף, "צאן" מייצג את אינסטינקט העדר: הדחף החזק לנוע בכיוון מסוים מפני שאחרים עושים כך.² הדמויות הדגולות של היהדות - אברהם, משה, הנביאים - הצטיינו בדיוק בכך: ביכולת שלהם לעמוד מחוץ לעדר; להיות אחרים, לערער על אלילי הזמן, לסרב להרכין ראש בפני אופנות רעיוניות בנות הרגע. זהו גם עומק משמעותה של הקדושה ביהדות. קדוש הוא דבר נבדל, שונה, נפרד, מובחן. היהודים היו המיעוט היחיד בהיסטוריה שסירב בהתמדה להיטמע בתרבות השלטת או להמיר את דתו לדת השלטת.

מבחינה לשונית, "הקִרְבָּה" פירושה קירוב ו"קרבן" הוא הדבר שקירבו אותו. כלומר, התנועה העיקרית כאן איננה מלמטה למעלה, אלא מאיתנו אל קרבתו של ה'. "להקריב" הוא להביא את היסוד הבהמי שבתוכנו לידי תמורה, על ידי האש האלוהית שפעם בערה על המזבח, ושעד היום בוערת בלב המתפלל המבקש באמת את קרבת אלוהים.

אירוניה היסטורית נסכה ברעיון העתיק הזה עכשוויות פתאומית. תורת דרווין, פענוח הגנום האנושי, והמטריאליזם המדעי (הגורס כי רק החומר ישנו) - כל אלה הובילו להתפשטות הדעה שהאדם הוא רק בעל חיים, ככל החיות, לא יותר ולא פחות. 98 אחוזים מהמטען הגנטי שלנו זהה לזה של הפרימטים, קופי האדם. אנחנו, אמר דסמונד מוריס, "הקוף העירום".³ על פי השקפה זו, ההומו ספיינס קיים רק במקרה. הננו תוצאת סדרה אקראית של מוטציות גנטיות; יצא כך שהתאמנו להישרדות יותר ממינים אחרים. הנה לנו, בבלעדיות גמורה ובמלוא חוסר הדרה, הנפש הבהמית.

2. המחקרים הקלסיים על התנהגותו של ההמון ועל אינסטינקט העדר הם: Charles Mackay, *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, 1841; Gustav le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, 1897; Wilfred Trotter, *Instincts of the Herd in Peace and War*, 1914 קנטי, ההמון והכוח, עברית: עמשי לוי, תל אביב: צ'ריקובר, 1979.

3. דסמונד מוריס, הקוף העירום: מחקרו של זואולוג על בעל החיים הקרוי אדם, עברית: יעקב שרת, תל אביב: רשפים, 1969.

הפרכתו של רעיון זה, רעיון שהוא מן הקיצוניות שברדוקציות שעשה אדם נבון אי־פעם, נעוצה במעשה ההקרבה עצמו כמובנו המיסטי. בידינו לתעל את היצרים הבהמיים שלנו. בכוחנו להתעלות אל מעבר לעצם ההישרדות. אנחנו מסוגלים לכבד גבולות. אנחנו יכולים לצעוד אל מחוץ לאופקיני המידיים. מדען המוח סטיבן פינקר כתב שאנחנו יכולים לפעול נגד נטייתנו המוקדמת התורשתית, "ואם הדבר אינו נראה לגנים שלי, הם יכולים לקפוץ למי הים"⁴. ובסרט המלכה האפריקאית מכריזה השחקנית קתרין הפבורן באוזני המפרי בוגרט כי הטבע "הוא מה ששמו לנו על הארץ כדי שנגדל מעליו".

אנחנו יכולים להשגיב את הבהמה, הבקר והצאן שבנו. שום בעל חיים מלברנו אינו מסוגל להתמיר את עצמו מן החומר אל השגב. אנחנו כן. שירה, מוזיקה, אהבה, פליאה - הדברים הללו, שאין להם ערך הישרדותי אך הם מדברים אל עומק תחושת ההוויה שלנו, מלמדים אותנו שאיננו רק חיות, מצבורים של גנים אנוכיים. באמצעות קירוב הבהמי שבתוכנו אל ה', אנחנו מאפשרים לחומרי לגעת ברוחני - ואנו עצמנו משתנים: לא עוד עבדי הטבע, כי אם משרתיו של אלוהים חיים.

4. סטיבן פינקר, כיצד פועל המוח: מבט חדש על נפלאות החשיבה האנושית, עברית: עמוס כרמל, תל אביב: מטר, 1999, עמ' 55.

ויקרא

על טעויות מכפרים

פרשתנו עוסקת בקרבנות. ואף כי מצוותיה אינן מקוימות זה כמעט אלפיים שנה, למן חורבן הבית, מגולמים בה עקרונות מוסר חשובים ולא מובנים מאליהם. לתשומת לב מיוחדת ראויים דיני קרבן חטאת. ארבעה מקריבים חטאת: הכוהן המשיח, כלומר הכוהן הגדול; הקהל, כלומר זקני העדה, ולימים הסנהדרין; הנשיא, כלומר המלך; ו"נפש אחת", כלומר אדם מן השורה. כל אחד מהם שונה מחברו מבחינת תפקידו ומקומו בחברה, ובהתאם לכך שונה קרבן החטאת שלו. קרבנות חטאת מובאים רק על עברות חמורות שעונשן כרת, כלומר מוות בידי שמים, שנעשו בשגגה. יש שתי דרכים לחטוא בשגגה: לא לדעת את ההלכה, או לא לדעת את העובדות. למשל, אדם שמבשל בשבת אולי אינו יודע שהבישול אסור בשבת - ואולי אינו יודע ששבת היום.

החטא בשגגה נמצא בתווך בין החטא בזדון, במזיד, כלומר חטא מתוך ידיעה שהדבר אסור - לבין החטא באונס, כלומר עברה שלא נעשתה מתוך פעולה חופשית כלל אלא, למשל, כרפלקס או ממצב של איום. על עברות במזיד אין החטאת מכפרת. על עברות באונס אין צורך לכפר. קרבן חטאת מוגבל אפוא לטווח ביניים של חטאים: מעשים שנעשו מתוך רצון, אך מבלי דעת שהם אסורים.

השאלה מתבקשת: מדוע צריך לכפר על עברות בשוגג? איזו אשמה יש בכך? החוטא לא התכוון לחטוא. אין כוונה פלילית. לו ידע העבריין את העובדות ואת ההלכה, לא היה עושה מה שעשה. אם כן, למה עליו לעבור תהליך של כפרה? המפרשים נתנו כמה וכמה תשובות על כך.

הרש"ר הירש והרד"ך הופמן הציעו את ההסבר הישיר ביותר: אי-ידיעה - של העובדות או של החוק - היא סוג של רשלנות. צריך לדעת את החוק, את ההלכה, בפרט בעניינים החמורים. צריך לשמור על ערנות ולדעת מה אנחנו עושים. זו חובת יסוד, ודאי בתחומי עשייה רציניים.

אברכנאל טען שקרבן החטאת איננו בעיקרו עונש על מה שנעשה, אלא אזהרה חמורה לעתיד. הבאת הקרבן, שדרשה מאמצים רבים והוצאה כספית נכבדה, היא תזכורת שמעתה ואילך תנצנץ בזיכרונו של האדם ותזכיר לו להיות זהיר יותר. הרמב"ן גרס שהחטאת מוקרבת לא בגלל מה שהוביל למעשה, אלא בגלל מה שהמעשה חולל. חטא מטמא גם אם אין בו כוונה. "שכל העוונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה, ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא".¹ הרבי מלובביץ', הרב מנחם מנדל שניאורסון, הציע פירוש רביעי, בעקבות מסורת מדרשית. גם חטא בשגגה מעיד כי דבר-מה לא טוב קרה אצל החוטא. דברים רעים אינם באים לעולם באמצעות אנשים טובים. חז"ל אמרו שהקב"ה אינו מניח אפילו לבעלי חיים של צדיקים לעשות רע; כל שכן שהוא מגן על הצדיקים עצמם מפני עשיית טעויות ושגגות.² מי שחטא בשגגה, יש בו כנראה איזה רבב וראוי לו לחזור בתשובה.

תפיסה זו אופיינית לחב"ד, המדגישה את הצד הנפשי של החיים הדתיים, והיא מעלה על הדעת את תורתו של פרויד על הלא מודע וביטוייו שעל פני השטח, אותה תיאוריה שממנה נגזר הביטוי "טעות פרוידיאנית". פליטות פה או מעשים שנראים בלתי מכוונים מסגירים לעתים תשוקות ומניעים לא מודעים. הלא מודע, שקשה להבחין בו בעת שאדם פועל בידיעה ובכוונה גמורות, מבליח לעינינו ברגעים הבלתי נשלטים הללו. עברות בשוגג הן סימן לכך שמשהו אינו כשורה בנפשו של החוטא. על הכשל הזה, השוכן אולי מתחת לסף התודעה, יש לכפר בקרבן חטאת. המשותף לכל הפירושים הוא שקרבן החטאת מבטא רעיון המוכר במשפט המערבי אבל למרבה הפלא זך לאתיקה המערבית: המעשים שלנו משנים את העולם. בהשפעת עמנואל קאנט הורגלנו לחשוב שבענייני מוסר כל מה שחשוב הוא הרצון. אם רצוננו טוב, אנחנו טובים, בלי קשר למה שאנחנו באמת עושים. אנו נידונים על פי כוונותינו, לא על פי מעשינו. גם היהדות מכירה בהבדל בין רצון טוב לרצון רע. משום כך, רק על עברות בשוגג אפשר לכפר בקרבן, לא על עברות במזיד. ועם זה, עצם העובדה ששגגות טעוונות כפרה מלמדת שאיננו יכולים להתנתק ממעשינו ולומר "לא התכוונתי". הרע נעשה - והוא נעשה על ידינו. על כן חובתנו לעשות מעשה המסמל את חרטתנו. איננו יכולים להתעלם ולהמשיך הלאה כאילו אין לנו קשר למעשה שנעשה.

1. רמב"ן לויקרא ד, ב.

2. יבמות צט ע"ב; כתובות כח ע"ב.

על טעויות מכפרים

לפני שנים רבות אמר לי סופר יהודי חילוני: "היהדות מלאה אשמה, לא כך?" ענית לך, "כן, אבל היא גם מלאה סליחה". קרבן חטאת עניינו סליחה. אך בו בזמן, היהדות משמיעה הצהרה מוסרית עמוקה, בסרבה לפצל את נפש האדם לשתי ישויות - גוף ונפש, מעשה וכוונה, אובייקטיבי וסובייקטיבי, העולם החיצוני והעולם הפנימי. קאנט עשה זאת. מה שחשוב מבחינה מוסרית, הוא טען, הוא רק מה שקורה בעולם הפנימי, בנפש.

האם אך מקרה הוא שהתרבות שהושפעה, יותר מכל תרבות אחרת, מהפילוסופיה של קאנט היא אותה תרבות שחוללה את השואה? אינני מתכוון לומר חס ושלום שהחכם מקניגסברג אחראי לאסון הנורא בדרך כלשהי. ועדיין, עובדה היא שהמוני אנשים טובים והגונים לא נקפו אצבע למחות בזמן אמת נגד הפשע הנורא ביותר שעשו בני אדם בכני מינם אי-פעם. רבים מהם ודאי חשבו שאין זה עניינם. אם אין להם עצמם כוונות רעות כלפי היהודים, למה שירגישו אשמים? אלא שלמעשה שלהם, למחדל שלהם במקרה הזה, היו תוצאות ממשיות בעולם המציאות. תרבות התוחמת את המוסר בגבולות התודעה היא תרבות החסרה אמצעי הגנה מפני התנהגות מזיקה. קרבן החטאת מזכיר לנו כי הרע שאנחנו עושים, או מאפשרים שיקרה, טעון כפרה גם אם לא רצינו בו ולא התכוונו אליו. שיטת מוסר המדברת על מעשים, לא רק על כוונות, על מה שקורה באמצעותנו גם אם לא התכוונו אליו, אולי אינה אופנתית, אבל היא מחייבת יותר והולמת יותר את טבע האדם משיטת מוסר המתבוננת בכוונות בלבד.